

Radoslav Passia: Estetika okraja a hranice (*K vybraným aspektom fenoménov okraja a hranice v slovenskej literatúre 20. storočia v stredoeurópskom kontexte*)

Posudok dizertačnej práce (Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.)

Titul aj podtitul dizertačnej práce signalizujú, že autor sa zamerlal na témy a problémy, ku ktorým minimálne v slovenskom literárnovednom diskurze ešte stále možno priradiť prívlastky „nevšedné a zvláštne“. Jednoznačným potvrdením tejto tézy je hneď prvá kapitola *Hranica* so štyrmi podkapitolami, ktoré považujem za kľúčové a najdôležitejšie, tak ako za „doplnkové“ považujem, spolu s autorom, poslednú štvrtú kapitolu. Práve prvé časti v mnohých podnetoch a impulzoch ďaleko presahujú „priestor“ dizertačnej práce. Autor prichádza s vlastným „projektom“ alebo skôr pokusom o kontextuálnu prezentáciu slovenskej literatúry v reláciách nekonvenčného a otvoreného „toposu“ pomenovanom ako „východokarpatský hraničný (kultúrny) areálu“. Tento nový spôsob tematického vymedzenia a modelovania literárneho procesu a kultúry automaticky prináša aj možné riziká metodologických nedôsledností. Symptómom hľadáčstva je otvorenosť a heterogénnosť teda neukončenosť a fragmentarizácia. Priamo s tým súvisí aj jazyková a štylistická koncepcia práce Radoslava Passia, ktorá sa pohybuje v „žánrových“ parametroch „vedeckej eseje“, postavenej na teórii 1/ širšej kultúrnej semiotiky (J. Lotman, G. Bachelard , V. Macura...) a 2/ užšej literárnej topológie (najmä D. Hodrová).

Autor osvetľuje tematicky koncipované problémy ako *Hranica, Domov a Druhé mesto* v otvorenej a dynamickej textovej štruktúre. Neraz je to „len“ mihotavý a kaleidoskopický obraz, kde sa problémy vynárajú a dočasne strácajú, aby sa opäť vyjavovali v iných kontextoch a v nových tematických i jazykových mutáciách. Je evidentné, že autor hľadá primeraný jazyk a preto nie raz aj zámerne rezignuje na „jasné závery“. Zaiste to vychádza aj z faktu, ktorý som už naznačil, že topologický termín „východokarpatský kultúrny areál“ je v (stredo-východo)európskej humanistike nový, alebo málo frekventovaný, čo autor prezentuje ako ešte „nedefinovaný“ nadetnický a nadjazykový subregión, možno aj „inú „barbarskú“ strednú Európu“, kde už „*slabne magrisovská metafora plynúceho Dunaja a stredoeurópanstvo Itala Sveva či F. Kafku*“ (s. 15 – 16).

V tejto súvislosti chcem poznamenať, že autor síce prezentuje „nový pojem“, ale zároveň akoby neustále ustupoval od jeho funkčnosti a operatívnosti a okamžite ho presúva do roviny metaforickej mnohoznačnosti. Myslím tu na bohaté využívanie mnohoznačných pomenovaní ako: „*východokarpatský hraničný aspekt*“, *hraničná situácia*, *hraničnosť ako*

poetologický princíp, hraničná premávka, hraničná zápletka, mentálny priestor, intersubjektívna mentálna mapa ... a pod. **V tejto súvislosti by som postavil aj otázku do diskusie.** Spomínaný nový pojem sa prezentuje vo (východo)slovenských a stredoeurópskych kontextuálnych reláciách, pričom sa k nemu viažu celkom relevantné, ba dokonca v stredoeurópskom literárnovednom diskurze aj frekventované „systematizujúce“ kategórie ako sedmohradská a podkarpatská literatúra (z pohľadu maďarského, ukrajinského ale aj česko-slovenského), literatúra haličská, bukovinská či širšie „východných kresov“ (z poľského pohľadu). Keďže sa v práci s týmito pojmi konceptne nepracuje, zaujímal by ma dôvod, ale rovnako aj možnosti (ne)využitie tohto už „kanonizovaného potenciálu“ vo vzťahu k téme dizertačnej práce, ale aj ďalšej vedeckej či esejistickej práci. Je to na škodu, čo je aj kritická poznámka, že autor nevyužil aspoň časť z veľkého množstva podnetných a inšpiratívnych poľských textov o „juhovýchodných kresoch“, ktoré sa priamo dotýkajú „východokarpatského kultúrneho/hraničného areálu“ a to rovnako v synchronnom i diachronnom diskurze. Okrem iného je to aj polemický postoj S. Chwina k Stasiukovmu kreovaniu „inej –barbarskej“ strednej Európy: „*Mýtus A. Stasiuka je nebezpečný v tom, že implikuje, že o strednej Európe treba rozmýšľať inak ako o Západnej Európe. A presne na toto na západe čakajú. Očakávajú, že my predsa len nie sme rovnocennou súčasťou celej Európy, že tento priestor, to je akási iná, nie naozajstná Európa ...*“ (OS 2007/01, s. 94). V podtextoch sa tu hovorí o istej „sebakolonizácii“, pričom práve tento pojem z oblasti postkoloniálnej teórie používa Radoslav Passia aj vo svojej práci a to dokonca v súvislosti s úspešnými (východo)slovenskými dielami – Pásla kone na betóne, diela V. Pankovčina či dokumentárnymi filmami M. Škopa a J. Vojteka. Natíska sa tu otázka, ktorú staviam aj autorovi dizertačnej práce: Možno interpretovať „sebakolonizáciu“ ako formu umelecko-komerčného kalkulu zo strany tvorcov - ako sa to v práci aj jemne signalizuje alebo naopak, je to len kalkul z opačnej strany, teda interpretačný konštrukt a nadinterpretácia „čistého a úprimného“ autorského gesta, ktoré prichádza z(o) „bolestivých“ regiónov(ch) Európy. Z tohto pohľadu by bola zaujímavá aj diskusia o tendenciách „pop prezentácie“ tzv. inej Európy na trhu „skutočnej“ Európy (myslím tu najmä na filmy E. Kusturicu a hudobníka G. Bregoviča). Do týchto kontextuálnych súvislostiach sa tak (možno) „apriori“ automaticky zatriedujú rozličné „etno-menšinové“ umelecké produkcie z „východokarpatského kultúrneho areálu“.

V druhej kapitole sa komplexnejšie načrtáva topos „okraja a hranice“ v slovenskej literatúre. Plastický obraz vzniká aj preto, že sa tu stretávajú klasické diela o „reálnych“ hraniciach (L.Ballek, P. Hunčík, J. Patarák čiastočne M. Zelenika a V. Pankovčin) s priamou

tematizáciou „východokarpatských zón“ (M. Krajňák) a so svetom, ktorý je na „okraji okraja“ a na „hrane hranice“. Sú to aktuálne texty s rómskymi hrdinami z východoslovenského (o)kraja, ktorí len ťažko prekračujú akékoľvek hranice (E. Lacková, V. Staviarsky, Agda Bavi Pain). V týchto častiach sa Radoslav Passia prezentuje ako dôsledný interpretačný kritik, ktorý na základe kritických reflexií a parciálnych tém a textov dokáže teoreticky pomenovať problémy a budovať komplexnejšie a kompaktné tematologické bloky. Fenomén „socialistického (vy)cestovania a novokapitalistického nomádstva“ sa zaujímavým spôsobom interpretuje a konfrontuje cez „kanonizované“ diela R. Slobodu (Narcis) a P. Vilikovského (Posledný kôň Pompejí) a texty najmladšej generácie originálnych slovenských prozaičiek (Z. Kepplová, M. Rosová ...). Zaujímavá tu autor prezentuje najmä „večný a nemenný“ obraz túžob a pokušení, ktoré prichádzali a prichádzajú z „bohatšieho a krajšieho“ Západu ako aj zväčša groteskné naplnenie či realizáciu týchto „krásnych túžob a snov“.

Autor sa v širších tematických a teoretických reláciách nevyhýba ani zdanlivo okrajovej téme východoslovenského regionalizmu v slovenskej kultúre a literatúre. Treba povedať, že Radoslav Passia nemal v tomto smere ťažkú úlohu, lebo téma sa doteraz spracovávala buď schematicky, povrchné a fragmentárne (diela, autori, mikroregióny, etnická príslušnosť ...) alebo historicko-faktograficky a v aprioristických centralisticko – národnobuditeľských ideologických šablónach. V dizertačnej práci sa vo viacerých rovinách naznačujú možnosti „iného a nového“ čítania starších i novších regionálnych „textov kultúry“, ktoré vstupuje do oveľa širších relácií ako je konvencionálne chápaná „národná kultúra“. Autor využíva teoretický model O.Čepana a P. Zajaca vychádzajúci z „priestorového pulzovania/presieťovania a vytváranie synregiónov“. Práve tento spôsob (re)interpretácie kanonizovaného modelu východoslovenskej literatúry, dáva „nové šance“ aj starým textom. Možno aj „schematickým“ románovým dielam A. Pridavka a J. Čirbusovej z roku 1929, ktoré mali „špecifickú funkciu“ v intenciách novej československej kultúrnej politiky. Tieto diela však zapadajú aj do širšieho minimálne maďarsko-slovenského „postrianonského diskurzu“. V maďarskej literatúre sa po roku 1918 aj „na najvyšších literárnych poschodiach“ te(sche)matizuje tragické preklatie, martyrologický obraz ukrižovaného národa a hlboká trauma z rozpadu a zániku. „Vice versa“ - novým slovenským občanom sa ukazuje obraz národného vzkriesenia a vy(o)slobodenie z traumatickej uhorskej minulosti a radosť zo vzniku nového a šťastnejšieho sveta.

Literárny topos Košíc po znovuobjavení S. Máraia dnes zažíva druhú konjunktúru v súvislosti s projektom „KE EHMK 2013“. Radoslav Passia vstupuje do týchto diskusií

produktívne, fundovane a najmä s interdisciplinárnym novátorstvom. Jeho prezentácia Košíc, vychádza z vlastnej metafory Košíc ako „druhého“ mesta, čo je vlastne signál k hľadaniu a odkrývaniu skrytých a nepomenovaných súvislostí „v labyrinte starej i novej košickej kultúry“, najmä literárnej a výtvarnej. Sympatické je to, že autor jemne načrtol aj niektoré „ideové a estetické“ disproporcie v diele S.Máraia. Prirodzene, je to oveľa zložitejší problém a dizertačná práca mala iné zameranie, preto na záver len pripomienka, že sa v práci pozabudlo na krátku, ale o to dôležitejšiu autobiografickú a najmä „sebaironickú“ prózu E. Bohúňa: *Z východnej metropoly* ako aj eseje teoretika výtvarného umenia Tomáša Štrausa o košickej avantgarde v stredoeurópskych súvislostiach, ale do koncepcie by určite zapadol aj košický román H. Zelinovej *Diablov čardáš* a román košického maďarského prozaika O. Rácza: *Rožogánova krčma*, ktorý vyšiel aj v slovenskom preklade.

Predložená doktorandská práca otvára nové teoretické, ale najmä tematické otázky a problémy. Autor vo všetkých častiach práce a pri rozličných metodologických postupoch ukázal a potvrdil svoju fundovanosť a odbornú pripravenosť.

Navrhujem, aby po úspešnej obhajobe bol mgr. Radoslavovi Passiovi udelený vedecký titul PhD. v odbore Filologie – Slovanské literatury.

V Prešove 30. 10. 2012.

Doc. PhDr. Peter Káša, CSc.